WIKIPEDIA

Kreikan kieli

Malline- tai tiedostomuutokset tässä versiossa odottavat arviointia (ohje). Sivun vakaa versio on katsottu *4. toukokuuta 2020*.

Kreikan kieli (kreik. Ελληνικά, *Elliniká*) on indoeurooppalainen kieli, jonka dokumentoitu historia alkaa Kreikassa vuoden 1400 eaa. paikkeilla. Kreikan kielellä tarkoitetaan nykyään joko nykykreikkaa tai muinaiskreikkaa. Kreikkaa kirjoitetaan kreikkalaisella kirjaimistolla.[2]

Kreikkaa puhutaan nykyisin pääosin Kreikassa ja Kyproksella sekä jonkin verran muun muassa Albaniassa, Italiassa ja Turkissa sekä kreikkalaisissa maahanmuuttajayhteisöissä Yhdysvalloissa, Australiassa ja muissa maissa. Kreikan kieli on Kreikan ja Kyproksen tasavallan virallinen kieli ja myös yksi Euroopan unionin virallisista kielistä. Kreikan puhujia on maailmassa noin 13 000 000.[3]

Suuri määrä kreikan sanoja ja ilmaisuja ovat selvinneet muuttumattomana läpi vuosisatojen ja niitä on päätynyt lainasanoina muihin kieliin kuten latinaan, saksaan, ranskaan ja englantiin.

Kreikka	
Oma nimi	Ελληνικά
Tiedot	
Alue	Kreikka Kypros Albania Italia Turkki
Virallinen kieli	Kreikka Kypros Euroopan unioni
Puhujia	13 000 000
Kirjaimisto	kreikkalainen
Kielenhuolto	Kreikankielen keskus[1]
Kielitieteellinen luokitus	
Kielikunta	indoeurooppalaiset kielet
Kielikoodit	
ISO 639-1	el
ISO 639-2	gre/ell
	Ohje

Sisällysluettelo

Historia

Yleiskuva

Kielen vaihe		Ajoitus (n.)	Piirteet
Myöhäinen indoeurooppalainen kantakieli		3000–2000-luku eaa.	Indoeurooppalaisen kantakielen viimeiset kehitysvaiheet: sen kreikan kielelle ja indoiranilaisille kielille sekä kreikalle, armenialle ja fryygialle yhteisten piirteiden muodostuminen.[4][5]
Muinais-kreikka	Alkukreikka	2000-luvun eaa. loppu	Niiden piirteiden muodostuminen, jotka erottavat kreikan kielen indoeurooppalaisesta kantakielestä sekä muista indoeurooppalaisista kielistä, mutta jotka ovat yhteisiä kaikille muinaiskreikan murteille ennen niiden erkaantumista.[4][5]
	Mykeneläinen kreikka	1000-luku eaa.	Kreikan kielen jakaantuminen kolmeen tai neljään päämurteeseen, jotka vastaavat pääpiirteissään myöhempiä klassisen kreikan murteita.[4][5]
	Klassinen kreikka	1. vuosituhannen alusta eaa. klassisen kauden loppuun	Kreikan murteiden eriytyminen, toisaalta joidenkin kaikille murteille yhteisten piirteiden muodostuminen. Vahvat murre-erot, josta syystä ”kreikan kieli” on käsitteenä varsin abstrakti; kieli oli murteiden kokoelma.[4]
	Koinee-kreikka	Hellenistiseltä kaudelta antiikin ajan lopulle	Kielen yhtenäistyminen yleiskreikaksi, joka pohjautui ennen kaikkea Attikan murteeseen.
	Bysantin kreikka	Bysanttilainen keskiaika vuoteen 1453	Koinee-kreikassa pysyttäytyneen kirjakielen ja kansan käyttämän puhekielen eriytyminen toisistaan (diglossia).
Nykykreikka		1453–	Nykykreikan kirjakielten (*katharévousa*, *dimotikí*) kehittyminen ja kielimuotoa koskeneet Kreikan kielikiistat. Kirjakielen vakiintuminen dimotikí-muotoon 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.

Muinaiskreikka

Pääartikkeli: Muinaiskreikka

Kreikan kielen varhaisin tunnistettavissa oleva muoto eli alkukreikka erkaantui indoeurooppalaisesta kantakielestä 2000-luvulla eaa.[4] Kreikan kielen dokumentoitu historia alkaa puolestaan mykeneläisestä kreikasta vuoden 1400 eaa. paikkeilla. Kreikan kielen kirjoitettu historia ulottuukin kauemmaksi kuin minkään muun nykyisin puhutun kielen, lukuun ottamatta mahdollisesti kiinaa, jonka tuonaikaista ääntämystä ei kuitenkaan tunneta.[6] Vanhimmat tunnetut kreikankieliset dokumentit ovat mykeneläisen kulttuurin lineaari-B-tavukirjoitustekstejä, joita on löydetty muun muassa Mykenestä ja Knossoksesta. Niissä käytetyn kirjoitusjärjestelmän onnistui selvittämään Michael Ventris 1950-luvulla. Mykeneläisen kulttuurin tuhouduttua alkoivat Kreikan pimeät vuosisadat, jolloin kreikkaa ei tiettävästi kirjoitettu.[7]

Antiikin Kreikan huippukauden kreikka tunnetaan klassisena kreikkana. Kreikkalaisten siirtokuntien perustamisen myötä kreikan kieli levisi laajalle ympäri Välimeren ja Mustanmeren alueita.[2] Klassisessa kreikassa oli monia murteita, jotka kuitenkin olivat keskenään pääosin ymmärrettäviä.[6] Päämurteet olivat joonialainen ja attikalainen murre, doorilainen murre, aiolialainen murre sekä arkado-kyproslainen murre. Murrealueet vakiintuivat 800–700-luvuilla eaa. Samoihin aikoihin kreikkaa alettiin jälleen kirjoittaa, nyt käyttäen foinikialaisen kirjaimiston pohjalta kehitettyä kreikkalaista kirjaimistoa.[7] Yhtenäistä kirjakieltä ei kuitenkaan ollut, vaan monet murteet olivat kirjallisessakin käytössä.[6]

Kreikkaa käyttänyt antiikin kreikkalainen kirjallisuus sai alkunsa Homeroksen *Iliaasta* ja *Odysseiasta*, ja kehittyi huippuunsa klassisella kaudella 400- ja 300-luvuilla eaa. Hellenistisellä kaudella kehittyi Attikan murteeseen perustunut yleiskieli, koinee-kreikka. Aleksanteri Suuren valloitusten myötä kreikan kieli levisi laajalti käyttöön myös Lähi-idässä, ja myös Uusi testamentti kirjoitettiin alun perin kreikaksi. Koinee oli myöhemmin käytössä myös Bysantin valtakunna kirjakielenä, Bysantin kreikkana,[6] mutta vuosisatojen kuluessa kansanomainen puhekieli erkani siitä yhä enemmän, mikä johti diglossiaan.

Varhainen kreikkalainen kirjaimisto maalattuna kyliksiin, arkaainen kausi.

Nykykreikka

Pääartikkeli: Nykykreikka

Kun Osmanien valtakunta keskiajan lopulla valloitti Kreikan, kreikan kielen käyttö kirjakielenä taantui useiden vuosisatojen ajaksi. Kreikan ortodoksinen kirkko käytti yhä Uuden testamentin kreikkaa, ja Länsi-Euroopassa antiikin aikaista kreikkaa opetettiin yleisesti yliopistoissa, mutta aikakauden kansanomaista kreikkaa ei kirjoitettu missään.[6] Nykykreikka tuli kirjalliseen käyttöön vasta 1700-luvun lopulla, Kreikan kansallisen heräämisen aikana.

Nykykreikka on rikas kieli, jossa on yli 600 000 sanaa. Kaikki muinaiskreikan muodot eivät ole helposti nykykreikan osaajan ymmärrettävissä. Nykykreikkaa puhutaan Kreikan lisäksi lähinnä Kyproksella, jossa puhuttava kreikan kieli eroaa jonkin verran kreikankreikasta.

Nykykreikasta on olemassa kaksi eri kirjakieltä. 1800-luvun alussa, jo ennen Kreikan itsenäistymistä, kehitettiin kirjakieli *katharévousa*, joka yritti palauttaa kielen vuosisatojen takaiseen asuunsa. Sen ideoijana pidetään vuonna 1833 kuollutta kreikkalaista nationalistijohtaja Adamántios Koraísia. Myöhemmin sen rinnalle kehitettiin enemmän nykyistä puhekieltä muistuttava *dimotikí*-kirjakieli. Ensimmäisen vakavamieliseksi tarkoitetun kirjan *dimotikí*-kreikaksi kirjoitti Giánnis Psycháris vuonna 1888.

Kreikassa käytiin katharévousan ja dimotikín kannattajien välillä 1800-luvulta aina 1900-luvun jälkimmäiselle puoliskolle saakka ankariakin kiistoja, jotka tunnetaan Kreikan kielikiistana. Kirjakielen valinnasta tuli vahvasti poliittisesti värittynyt kysymys, ja yleensä oikeisto ja konservatiivit kannattivat katharévousaa, vasemmisto ja liberaalit dimotikía.[6] Eri aikoina kumpikin vahvistettiin vuorollaan useita kertoja viralliseksi normiksi. Katharévousa oli Kreikan virallisena kielenä viimeksi sotilasjuntan hallitessa vuosina 1967–1974. Sotilasjuntan kaatumisen jälkeen dimotikí on vakiinnuttanut asemansa *de facto* -kirjakielenä, ja se on myös median ja koulujen kieli. Monet konservatiivit kannattavat kuitenkin yhä katharévousan käyttöä, ja sitä käytetään edelleen myös joissakin hallinnollisissa ja juhlallisissa yhteyksissä. Katharévousaa käyttävät myös jotkut kirjailijat, mutta enimmäkseen kaunokirjallisuuden kielenäkin on jo kauan käytetty dimotikía.

Moottoritieopasteita Kreikasta.

Suurin osa nykykreikan murteista on kehittynyt koinee-kreikasta. Dimotikí-kirjakieli perustuu koinee-pohjaisiin kansanmurteisiin. Poikkeuksia ovat pontoksenkreikka, jota puhuvat muiden muassa Krimin niemimaalta entisestä Neuvostoliitosta Kreikkaan kotiutetut paluumuuttajat, sekä tsakonia, jota puhuu vielä

tuhatkunta ihmistä Peloponnesoksen niemimaan syrjäisillä vuoristoseuduilla. Ne palautuvat koineeta edeltäviin antiikin ajan murteisiin ja ovat muille kreikan puhujille käsittämättömiä.

Myös koinee-pohjaiset kreikan murteet eroavat toisistaan paljon. Esimerkiksi Chíoksella, Ródoksella, Kreetalla ja Kyproksella puhutaan hyvin tunnistettavia murteita. Dimotikí-standardikieli on lähinnä Peloponnesoksen kansankieltä. Ateenan katukieli on nykyään murresekoitus, mutta aikaisemmin Ateenassa puhuttiin niin sanottua vanhaa ateenan murretta, joka elää yhä muun muassa Euboian saarella ja Attikan maaseudulla. Myös pohjoiset murteet muodostavat oman murreryhmänsä. Egeanmeren saarilla murteiden kirjavuus on suurinta, onhan kyse saarista.

Nykyisin kreikkaa puhuu Kreikassa noin 10,7 miljoonaa ihmistä, Kyproksella noin 1,1 miljoonaa ihmistä ja Albaniassa noin 15 000 ihmistä.[3]

Kirjaimisto

Pääartikkeli: Kreikkalainen kirjaimisto

Kreikkalaista kirjaimistoa on käytetty kreikan kielen kirjoittamiseen 700-luvulta eaa. lähtien. Se perustuu foinikialaiseen kirjaimistoon ja siihen kuuluu 24 kirjainta, alkaen alfasta ja päättyen oomegaan. Kirjaimisto vakiintui 300-luvulla eaa., ja on säilynyt siitä lähtien käytännössä samanlaisena nykykreikkaan saakka. Ainoastaan joidenkin kirjainten äännearvo on muuttunut vuosisatojen kuluessa.[8] Kreikkalaisen kirjaimiston pohjalta ovat kehittyneet muun muassa latinalainen kirjaimisto ja kyrillinen kirjaimisto.

Kreikkalainen kirjaimisto		
Α α alfa	Β β beeta	Γ γ gamma
Δ δ delta	Ε ε epsilon	Ζ ζ zeeta
Η η eeta	Θ θ theeta	Ι ι ioota
Κ κ kappa	Λ λ lambda	Μ μ myy
Ν ν nyy	Ξ ξ ksii	Ο ο omikron
Π π pii	Ρ ρ rhoo	Σ σ ς sigma
Τ τ tau	Υ υ ypsilon	Φ φ fii
Χ χ khii	Ψ ψ psii	Ω ω oomega
Käytöstä poistuneet:		
Ϝ ϝ digamma	Ϛ ϛ stigma	Ͱ ͱ heeta
Ϻ ϻ san	Ϟ ϟ koppa	Ͳ ͳ sampii
	Ϸ ϸ shoo	

Kirjoittamisessa käytetään nykyisin niin kutsuttua monotonista ortografiaa, jossa on kaksi diakriittistä merkkiä eli tarketta, akuuttiaksentti ja treema. Aiemmin käytettiin polytonista ortografiaa, jossa tarkkeita oli enemmän.

Kreikkalaisperäisiä lainasanoja

Samoin kuin latinasta, on myös klassisesta kreikan kielestä saatu suuri joukko nykyisin lähes yleismaailmallisessa käytössä olevia lainasanoja. Varsinkin tieteellisinä ja teknisinä termeinä niitä käytetään runsaasti, mutta niitä ovat myös monet politiikkaan ja yhteiskuntaelämään sekä uskontoon liittyvät sanat.

Monet kansainväliset tieteelliset ja tekniset termit ovat yhdyssanoja, jotka on muodostettu kreikkalais- tai latinalaisperäisistä sanoista. Monien termien osina esiintyviä kreikkalaisperäisiä sanoja tai sanarunkoja ovat esimerkiksi:

- *bio-*, *bios* (βίος), ’elämä’
- *fon-* (φων-), ’ääni’
- *fysis* (φύσις), ’luonto’ (johdannaisia esimerkiksi ’fysiikka’ ja ’fyysinen’)
- *graf-* (γραφ-), ’kirjoittaa’, ’piirtää’
- *logia* (λογία), ’puhe’, ’oppi’ (monien tieteenhaarojen nimissä)
- *mega* (μέγα), ’suuri’
- *mikro-* (μικρο-), ’pieni’
- *tele-* (τηλε-), ’kauas’

Toisinaan on samassakin termissä yhdistetty kreikkalainen ja latinalainen sana, esimerkiksi televisio-sanan alkuosa on kreikkaa (’kauas’) ja loppuosa latinaa (’näkymä’).

Kreikkalaiset lukusanat esiintyvät numeerisina etuliitteinä esimerkiksi monien kemiallisten yhdisteiden nimissä (*mono*, *di*, *tri*, *tetra*, *penta*, *heksa* jne.) sekä SI-järjestelmän mittayksiköiden etuliitteissä (*deka*, *hehto*, *kilo*). Politiikkaan ja yhteiskuntaelämään liittyviä kreikkalaisperäisiä sanoja ovat esimerkiksi ’politiikka’, ’demokratia’, ’monarkia’ ja ’tyranni’.

Koska Uusi testamentti kirjoitettiin alkujaan kreikaksi, ovat myös monet kristinuskoon liittyvät termit kreikkalaista alkuperää. Jo Kristus-nimi (Χριστός, *Khristos*), josta kristinusko-sanakin on johdettu, on kreikkalainen sana, alkujaan itse asiassa käännös heprean sanasta Messias (מָשִׁיחַ, *Māšîaḥ*, ’voideltu’). Muista kreikkalaisperäisistä sanoista muutamat kuten ’kirkko’ (κυριακή, *kyriakē*) ja ’Raamattu’ (γράμματα, *grammata*) ovat tosin suomessa melkoisesti muuttuneet alkuperäisistään, mutta lähempänä alkumuotoa ovat sen sijaan suomessakin esimerkiksi sanat ’apostoli’ (απόστολος, *apostolos*), ’enkeli’ (άγγελος, *angelos*) ja ’evankeliumi’ (ευαγγέλιον, *evangelion*).

Lähteet

1. Το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας – The Centre for the Greek Language (http://www.greeklanguage.gr/) *greeklanguage.gr*. Viitattu 8.1.2013.
2. Greek language (https://www.britannica.com/topic/Greek-language) *Encyclopaedia Britannica*. Viitattu 15.1.2018.
3. Greek (http://aboutworldlanguages.com/greek) *About World Languages*. Viitattu 15.1.2018.
4. Bakker, Egbert J.: *A Companion to the Ancient Greek Language*, s. 171–174. Blackwell companions to the ancient world. Wiley-Blackwell, 2010. ISBN 978-1-4051-5326-3.
5. Clackson, J.: ”The genesis of Greek”. Teoksessa Christidis, A.-F. (toim.): *A History of Ancient Greek. From the Beginnings to Late Antiquity*, s. 185–192. Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-83307-3.
6. Anhava, Jaakko: *Maailman kielet ja kielikunnat*, s. 85–87. 3. painos. Gaudeamus, 2005. ISBN 951-662-734-X.
7. Diamond, Jared: *Tykit, taudit ja teräs*, s. 254. Suomentanut Kimmo Pietiläinen. Terra Cognita, 2003. ISBN 952-5202-56-9.
8. Kiilunen, Jarmo & Nikki, Nina: *Alfasta oomegaan. Uuden testamentin kreikan tukipaketti*, s. 124–127. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 103. Helsinki: Suomen eksegeettinen seura, 2013. ISBN 978-951-9217-58-1.

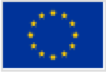
Aiheesta muualla

Sanakirjoja nykykreikan ja muiden kielten välillä

- Kreikka–englanti, englanti–kreikka (http://www.kypros.org/cgi-bin/lexicon).
- Kreikka–englanti (http://www.websters-online-dictionary.org/definition/Greek-english/): Webster’s Rosetta Edition.
- Kreikka–espanja (http://www.filol.csic.es/dge/).
- Virtuaalinäppäimistö (http://ok-board.com/)

Muuta

- Portal for the Greek language (http://www.greek-language.gr). Centre for the Greek Language. (englanniksi)

Euroopan unionin viralliset kielet

bulgaria · englanti · espanja · hollanti · iiri · italia · kreikka · kroatia · latvia · liettua · malta · portugali · puola · ranska · romania · ruotsi · saksa · slovakki · sloveeni · suomi · tanska · tšekki · unkari · viro

---